

Mi a magyar családnév?

Mi a magyar családnév? Szent Ágostontól egy ízben azt kérdezték: „Mi az idő?” A püspök így válaszolt: „Ha kérdik, nem tudom. Ha nem kérdik, tudom.” A válasz nehézségeire gondolva én is bátran válaszolhatnék ugyanígy a címadó kérdésre. Ha mégis valamilyen objektív választ próbálok megfogalmazni, akkor ezt — László Gyula szavaival élve — a termékeny bizonytalanság kockázatának jogával teszem.

Családnévanyagunk a népek országútján, a Kárpát-medence nagy kohójában sok összetevőből alakult ki. Éppen ezért neveink magyarsága is szívárványszerűen árnyalt, és átfedésekkel kapcsolódik ezeréves sorstársainknak, a szomszéd népeknek keresztény névanyagához. Gondoljunk például az *Ádám*, *Dávid*, *Fábián*, *Simon* keresztnévekre. Ezekből ugyanis a keresztény történelmű népeknél családnév is alakult. De vajon van-e tudományos vagy gyakorlati jelentősége a kérdés fölvetésének? Tudományos jelentősége minden olyan kérdésnek van, amelynek megválaszolása gyarapítja tudományos ismereteinket. Gyakorlati szempontból pedig még fontosabb a kérdés, hiszen a családnév-változtatáskor minden kért névről el kell dönteni többek között azt is, hogy nem idegen hangzású-e. Éppen ezért a hivatalos szervek pártolóan fogadták azt a tervemet, hogy egy Magyar családnévkönyv című kiadványban összeállítom a felvételre számításba jöhető magyar családnéveket. Ez a névkönyv természetesen a rendeletek minden kizáró tényezője szempontjából is minősítené családnéveinket, például gyakorinak, történelminek, régies helyesírásúnak vagy jelentése, társító jellege, illetőleg hangalakja miatt felvételre nem ajánlhatónak. E könyv összeállításának az az alapfeltétele, hogy minden egyes családnév esetében eldöntsem, magyaros hangzásúnak vagy idegenszerűnek minősül-e.

Előljáróban azt mondhatom, hogy magyar hangzású az a családnév, amelyik nem sajátosan németes, szlávós, romános, latinos, görögös stb., ugyanakkor beleillik a magyar névtípusok hangtani, alaktani és jelentéstani rendszerébe. Egy-egy névnek persze több nyelvben is lehet hazai csengése. Ennek három oka van. — 1. A keresztény történelmű népek keresztnévanyagának, pontosabban keresztény utónévanyagának egy részéből családnév is keletkezett, vagyis az utónév-rokonság családnév-rokonság forrásává vált. — 2. A kicsinyítő képzők sok nem rokon nyelvcsaládban is hasonlítanak egymásra. A hasonló keresztnévek hasonló beceképzői így természetesen sok hasonló családnevet is eredményeznek, pl. *Barta*, *Mikes*, *Sima*. — 3. Főként a rövidebb családnevekben sok a véletlen alaki hasonlóság, pl. magyar és olasz *Balla*, magyar *Grétsy*, olasz *Greci*, magyar *Ladó* (ez valószínűleg szláv eredetű), olasz és spanyol *Lado* stb. Éppen ezért egy névről csak belülről, magyar szemmel lehet eldönteni, hogy magyar hangzásúnak tekinthető-e, vagy nem.

A hangzás mellett persze a helyesírás is számít. Régies helyesírású nevet nem lehet fölvenni, az idegen betűt tartalmazó nevet pedig nem lehet magyar névnek tekinteni. Ilyen például az *sch*-val írt német *Kisch*, *Kotschy*, *Paisch*, *Schan-*

da, *Tasch*, *Wasch* és a *ck*-val írt *Fock* név, szemben a magyarosan írt *Kis*, *Kiss*, *Kocsi*, *Pais*, *Paizs*, *Sanda*, *Tas*, *Vas*, *Fok* nevekkal.

Nem tarthatjuk magyar hangzásúnak a szokatlan mássalhangzótorlódással kezdődő idegen eredetű neveket sem, pl. *Dmuhács*, *Dzvonár*, *Hlavács*, *Smrcz*, *Szmrtnik*, *Zgyerka*, *Zlamál* (mind a budapesti telefonkönyvből). A névvégződés között is sok idegenszerűt találunk. Ilyen például a német eredetű *Holzmann*, *Goldberger*, a szlovák eredetű *Járomcsák*, *Horusitzky*, *Horesnyi*, az ukrán eredetű *Sevcsuk*, *Stefányuk*, a délszláv eredetű *Sztevanovity*, *Petrovác* nevek végződése.

Persze az idegenszerű névvégződésekkel etimológiailag óvatosan kell bánnunk. A magyar *Berecki*, *Ebeczky*, *Neviczky*, *Niczky* és *Vönöczki* név például szlovákos végződése ellenére sem szlovák eredetű, hanem szabályos magyar képzés. E nevek alapja a háromszéki *Bereck*, a Nógrád megyei *Ebeck*, az *Ung* megyei *Nevicke*, a Vas megyei *Nick* és *Vönöck* községnév. (A két Vas megyei község kivételével a többiek a szomszéd országokban találhatók.) A *Bereck* községnév egyébként a latin *Briccius* keresztnévből származik.

Az idegenszerűségük miatt föl nem vehető családnevek típusainak vázlatos áttekintése után próbáljunk feleletet találni arra a kérdésre, milyen névtípusok tekinthetők magyaroknak. Az idő rövidsége miatt e típusokat csak egy-két példával szemléltetem.

Főnévből: *Kesztyűs*, *Pénzváltó*.

Melléknévből: *Kiss*, *Nagy*, *Jófejű*, *Vontszemű*.

Melléknévi igenévből: *Ballagó*, *Cseppentő*, *Égető*.

Régies szóból: *Cseresnyés*, *Körtvélyes*, *Öveges*.

Tájszóból: *Csajbók* (jelentése: 'görbe vagy bolondos'), *Kerezi* (köznyelven: *Körösi*).

Elavult szóból: *Csatár* (jelentése: 'pajzsgyártó', a nyelvújítási *csatár* szó nem jöhet számításba), *Sipőcz* (jelentése: 'poroszló', 'vadász').

Régi magyar személynévből: *Csanád*, *Cseke*, *Kalocsa*.

Keresztnévből: *Balázs*, *Dénes*, *Péter*.

Régies keresztnévből: *Gyenes*, *Dienes*, *Pálos*, *Serester*.

Keresztnév becézőjéből: *Barta*, *Gede*, *Pető*.

Birtokos jelzős összetett név: *Györfi*, *Pálfi*, *Antalfia*, *Péterfia*.

Egybeírt kettős családnév: *Bánfarkas*, *Györbíró*, *Páldeák*.

Kötőjeles álkettős név: *Szür-Szabó*, *Szent-királyi*. Ezek nem igazi összetett nevek, hiszen csak előzményük, illetőleg alapjuk összetétel, maga a név nem. Ezek a régies különíró helyesírás emlékét őrzik. A régies írású családnevek egyik csoportjának tekinthetők.

Kötőjeles valódi kettős nevek: *Edvi-Illés*, *Pattantyus-Ábrahám*, *Mádi-Szabó*. Az első két példában az *Illés* és az *Ábrahám* nem utónév, hanem a kettős családnév második eleme. A hivatalosan kötelező kötőjel nélkül az *Edvi-Illés Aladár* vagy a *Pattantyus-Ábrahám Géza* névben az *Illés*, illetőleg az *Ábrahám* névelemet utónévnek nézhetnénk.

Keresztnévből *-i* birtokjellel: *Balassi*, *Ferenczy*, bár ez utóbbi a Zágráb megyei *Ferenci* község nevére is utalhat. Keresztnévi alap esetében az *-i* az *-é* birtokjel változata.

Község- vagy városnévből *-i* képzővel: *Pesti*, *Budai*, *Solymári*.

Megyenévből: *Baranyai*, *Bihari*, *Szepesi*.

Tájegység nevéből: *Alföldi*, *Erdélyi*, *Bánsági*. A *Dunai*, *Tiszai*, *Balaton*i nevek hasonló szerepűek.

Lakott hely nevéből: *Alszeghy, Hűvösvölgyi, Kelenföldi*.

Tükörfordítás -i képzőssé alakítva: *Csemegi* a *Nasch*, *Csontváry* a *Kosztka*, *Csudányi* a *Wunder* névből.

Helynévből képzettnek látszó, vagyis álhelynévi nevek: *Arányi, Földényi, Karinthy, Vitray*. Ezek között lehet eltűnt községnévre utaló, idegen név magyaros átformálása, tükörfordításszerű alakítás vagy teljesen mesterséges névalkotás.

Idegen név hangalaki magyarosodása: *Döbrey* a francia *Debray*, *Küry* a francia *Curie* névből.

Magyaros hangzású ismeretlen vagy idegen eredetű nevek: *Bözsöny, Csőkör, Izsmán, Pézsa*. Ismert eredetűek pl. a *Borbáth, Gárdus, Czékus* (latin) stb.

Nagy számuk miatt külön kell megemlítenünk az olasz, szlovák és német eredetű, de magyaros hangzású neveket, bár a több ezerből itt is csak néhány példát említek.

Olasz eredetű, -i végű: *Doráti* (*Dorati*), *Fináczy* (*Finazzi*), *Krúdy* (*Crudi*), — egyéb alakú: *Biczó* (*Bizzo*), *Pállya* (*Paglia*), *Pócza* (*Pozza*) stb.

Szlovák eredetű, -i végű: *Bazsányi* (*Bažány*), *Borsányi* (*Borsan*), *Dubányi* (*Dubán*), *Kuliffay* (*Kulifaj*), — egyéb alakú: *Kotolár* (*Kotlár*), *Tordon* (*Tvrdoň*) stb.

Német eredetű, -i végű: *Etlényi* (*Ettlinger*ből magyarosítva 1834-ben), *Farbaky* (*Fahrbach*), *Fizély* (*Fiesel*), *Ódry* (*Oldrich*), — egyéb alakú: *Balczó* (*Balzo*, a *Balduin* német becézője), *Enzsöl* (*Henschl*), *Kotormány* (*Kotelmann*) stb.

Sajnos, az időbeli korlátok nem teszik lehetővé, hogy előadásomban a magyarnak tekinthető családnevek minden típusával és amellet gazdagabb példanyaggal foglalkozzam. Befejezésül hadd hangsúlyozzam, hogy a családnév egyetlenegy apai ági ős anyanyelvi állapotára, esetleg származására utal, de ezekre sem mindig egyértelműen. Kutatási alapelvem az, hogy a névviselő származását a legnagyobb tisztelettel kell szemlélnünk. A származásáról senki sem tehet, ezért szerintem az sem helyes, ha szégyelljük azt, de az sem, ha büszkék vagyunk rá. E tekintetben még sok gátlást és tévhitet, hiúságot és féltelmet kell megszüntetnünk, hogy a Kárpát-medence családnévanyaga ne elválasztó ék, hanem összekötő kapocs legyen jobb sorsra érdemes közös jövődönk évszázadaiban.

LADÓ JÁNOS